

Ярослав Антонюк

АГЕНТУРНО-БОЙОВІ СПЕЦГРУПИ НКВС-МВС-НКДБ-МДБ

Національно-визвольна боротьба українців знає багато трагічних сторінок. Однією з яких є повоєнна боротьба ОУН і УПА з агентурно-бойовими спецгрупами НКВС-МВС-НКДБ-МДБ.

На сьогодні в історіографії практично відсутні публікації, де б повністю висвітлювалася дана проблема. Серед найбільш ґрунтовних досліджень, що частково її розглядають, слід виділити праці В.Сергійчука та І. Біласа.

З постійним введенням до наукового обігу нових матеріалів, опрацюванням автором документів Державного архіву Волинської області, архіву Управління Служби безпеки у Волинській області, публікацій спогадів учасників та очевидців тих подій, постає необхідність переглянути дану проблему і зробити нові узагальнення і висновки.

Факти діяльності червоних партизан і диверсійних груп НКВС під виглядом повстанців відомі ще з часів німецької окупації [25, 109-112; 39, 80]. Та офіційно існування агентурно-бойових (або як їх ще називали „леґендованих”) спецгруп НКВС розпочинається з весни 1944 р. [32]. 17.03.1944 р. керівник штабу українського партизанського руху генерал Т. Строкач наказував терміново приступити до організації терактів щодо керівництва ОУН – генералів, керівників політичних проводів і СБ [24, 31]. Їх мали проводити саме агентурно-бойові спецгрупи, що підпорядковувалися Головному управлінню по боротьбі з бандитизмом НКВС. До складу псевдобойовок НКВС могло входити від 3 до 50 чоловік, хоча, як правило, їх кількість не перебільшувала 7 вояків. Зовнішнім виглядом, знанням місцевих діалектів, побутових особливостей, території і конспіративним способом діяльності вони не відрізнялися від бойовок ОУН і відділів УПА. В спогадах колишнього учасника однієї з псевдобойовок, яка діяла на території Демидівського р-ну Рівненської обл. зазначається: „Щоранку ми, як звичайно, молилися, віталися з вигуком „Слава Україні !” і відповідали „Героям слава !”, співали „Боже великий, єдиний”, розмовляли українською мовою. Ніхто не міг і зазідозрити,

що ми не бандерівці” [34, 294]. Бійці спецгрупа, що була розквартирована 09.1945 р. в с. Якубичі Цуманського р-ну, також розмовляли виключно українською мовою і співали повстанських пісень [38, 336-337]. Їх озброєння також нагадувало повстанське.

Спочатку до складу спецгруп залучали червоних партизан, які мали досвід в боротьбі з націоналістами і добре знали місцеві звичаї [35]. 18.08.1944 р. постановою ЦК КП(б)У дивізію ім. С. Ковпака зі всією зброєю було передано в підпорядкування НКВС [23, 141]. 20.09.1944 р. нарком внутрішніх справ УРСР Рясний вказував на необхідність розформування цієї партизанської дивізії та створення з її особового складу спецгруп для боротьби з ОУН і УПА [20]. Сучасник тих подій, фронтовик В. Вечерський писав, що в особистій розмові начальник штабу дивізії ім.Ковпака В. Войцехович розповів йому про долю цього з'єднання : „...воно було переформовано в спецзагін (понад 500 осіб) під кодовою назвою і під знаменами УПА. Головних завдань було два – увійти в контакт з великими формуваннями УПА на Станіславщині і на Волині та знищити їх, а друге – певними діями налаштувати населення проти українських повстанців – борців зі сталінізмом. Перше провокаційне завдання спецзагін не виконав, мабуть через непогану контррозвідку своїх супротивників. Лише окремі групи повстанців потрапили в пастки перефарбованих ковпаківців. Друге завдання щодо мирного населення західних областей України, вона виконала досить успішно” [13, 108]. Цей факт підтверджує також звіт Рясного до Л. Берії за 26.07.1945 р.: „У Рівненській і Волинській областях до складу спецгруп вливаються партизани-ковпаківці... залежно від „легенди” і завдання, які видають себе за особливий супровід вигаданого „бандитського” керівника, або один із відділів УПА... У випадку розшифровки або неможливості здійснення захоплення зазначених за планом ватажків ОУН-УПА учасники спецгруп знищують останніх, до того ж створюють враження в оунівському середовищі і серед населення, що їх знищення проведено СБ” [17, 82]. Про створення на основі партизанських загонів спецгруп НКВС свідчать самі ж учасники цих відділів [7, 1; 8, 1; 9, 1; 10, 1]. Зокрема колишній ковпаківець Б. Іван згадував, що після проходження лінії фронту його загін брав участь у боях з націоналістами в Порицькому, Озютицькому, Локачинському, Колківському, Камінь-Каширському, Ратнівському, Маневицькому і Турійському р-нах, а потім був включений до спецгрупи, що діяла в Седлищанському р-ні [6, 1].

Колишній червоний партизан І. Старинов згадував про один з таких

загонів під керівництвом Грабчака, (псевдо „Буйний”), що діяв на Волині : „Його бойовики повністю ввійшли в структури ОУН-УПА, знали їх „провід” включно до Мюнхена і Кельна” [19]. Згодом за прикладом Волинської області, згідно рішення ЦК КП(б)У від 26.02.1945 р. почали створювати групи спеціального призначення із „бандитів”, що з’явилися з повинюю і виявили бажання боротися з „бандитизмом” [45, 67]. Вони були особливо небезпечні, через те, що крім досвіду партизанської боротьби і знання місцевих звичаїв, мали особисті зв’язки в оунівському підпіллі. В підручнику для співробітників КДБ сказано, що в таких випадках колишній підпільник повинен був обов’язково заздалегідь „закріпити свій зв’язок з органами державної безпеки” шляхом видачі або ліквідації оунівців [18]. Після цього шляху назад не було і перевербовані повстанці, як правило, з особливим сумлінням виконували поставлені перед ними завдання. Загалом, станом на 20.06.1945 р. на території Волинської обл. вже діяло 33 спецгрупи з 397 бійцями, якими було вбито 186 повстанців і 347 захоплено в полон [3, 364]. На території Рівненської обл. діяло 49 спецгруп з 905 бійцями, якими було вбито 1604 повстанців і 1216 захоплено в полон [16, 378]. Слід сказати, що багато з цих „повстанців” були беззбройними учасниками запліля або й звичайними селянами, яким непоталанило потрапити до рук спецгруп.

Причини переходу повстанців в спецгрупи були найрізноманітніші. Наприклад В. Левочко, (псевдо „Юрченко”, „Довбуш”, „Макаренко”, „Соколенко”), уродж. с. Красносілля Сокальського р-ну Львівської обл., з 1943 р. сотенний УПА, був давнім радянським агентом. В 1944 р. він був призначений організаційно-мобілізаційним референтом ОУН Грубешівщини і відразу приступив до формування з новобранців куреня „Гайдамаки”. 08.1944 р. він стає командиром щойно створеного куреня, який 09.1944 р. виводить на засідку військ НКВС в с.Яковичі Володимир-Волинського р-ну. Заздалегідь перед тим відправивши на оперативну нараду начальників НКВС в м. Сокаль керівника свого штабу (теж радянського агента) М. Музиченка [26]. 10.1944 р. „Юрченко” здав звіт про події в ШВО „Буг”, після чого був викликаний СБ на слідство. Побоюючись розправи 21.12.1944 р. він разом зі своїм штабом в с.Новини Іваничівського р-ну добровільно здається НКВС [30, 126]. Та вже незабаром, 03.1945 р. очолює спецбойку під новим псевдом „Соколенко”. За словами капітана НКВС Винниченка за 27.04.1945 р. спецгрупа складалася з 19 бійців, серед яких було 10 агентів-бойовиків 2-го прикордонного відділу, група бойовиків

НКВС і радист НКВС з рацією...” [3, 469]. Невдовзі, 28.08.1945 р. в с.Вираз Грубешівського повіту він потрапив в засідку організовану курінним „Ягодою” і був убитий [40, 52].

В інших випадках учасниками спецгруп ставали дезертири, що явилися з повинною. Згідно звіту провідника СБ на ПЗУЗ Олекси Присяжнюка („Мітла”) : „ До чекістів перейшов один із наших (повстанських) старшин „Ломонос”. Енкаведисти з таких же зрадників, що здалися більшовикам створили спецзагін під командуванням „Ломоноса” із загальним керівництвом чекістів. Вони ходять по селах і хуторам, вдаючи із себе вояків УПА, знищують співчуваючих повстанцям, на котрих показують чекісти, щоб тим самим викликати в населення страх і ненависть до повстанців” [25, 117]. На пошуки спецгрупи „Ломоноса” було послано відділ „Дубового” з 60 бійців одягнених в радянську форму і білі масхалати [41]. 01.1945 р. поблизу с.Суховоля Луцького р-ну вони вистежили і роззброїли 38 учасників цієї спецгрупи [27]. Проте одному псевдоповстанцю все-таки вдалося втекти і попередити Луцьке НКВС. Як наслідок, загін „Дубового” був оточений поблизу с.Радомишль Луцького р-ну [25, 118]. Повстанцям вдалося прорватися лише завдяки вмільм діям двох роїв кулеметників на чолі зі „Спритним”. Загін „Дубового” відірвався на безпечну від енкаведистів відстань. В одному з сіл в приміщенні школи арештованих „ломоносівців” допитали і чекали на крайового слідчого. Однак він запізнювався [41]. Тому щоб не наражатися на небезпеку, провели суд на якому псевдоповстанці були повішені [27]. Не стратили лише самого „Ломоноса” і священника-агента, які були передані слідчим СБ КП [41].

Досить часто, повстанці ставали учасниками спецбійок НКВС після того як потрапили в полон до ворога. Так, П. Власюк, („Максим Ворон”, „Чайка”), уродж. с.Озютичі Локачинського р-ну, з літа 1943 р. булавний УПА відділу кавалерії куреня ім.Сагайдачного загону ім.Богуна, з літа 1944 р. курінний в Горохівському р-ні, 11.1944 р. потрапив у полон і очолив спецгрупу НКВС [40, 17], яка була зміцнена 4-ма оперативниками НКВС та приступила до захоплення або ліквідації керівництва ОУН і УПА. Незабаром, 2.02.1945 р. псевдобойкою „Максима Ворона” в с.Кременець Локачинського р-ну був затриманий шеф зв’язку військового округу №101 – Йосип Кравчук, (псевдо „Комар”), який раніше був зам. командира загону „Шума”, а потім зам. командира охорони обл. провідника. Не витримавши допитів, виявив бажання співпрацювати з спецгрупою [15, 183]. В ніч на 5.03.1945 р. в с.Линів Локачинського р-ну вони намагалися затримати райпровід-

ника „Богдана”. Однак операція завершилася ще більшим успіхом. Зв’язковий прийняв спецгрупу за повстанську боївку і повів її на хутір де знаходилися керівники УПА. При підході до будинку між ними зав’язався бій. В результаті якого було вбито 6 чоловік : начальника штабу УПА – „Карповича”, інспектора військової підготовки – „Макаренка”, курінного лікаря – „Твердого”, сотенного „Тиміша”, політвиховника куреня – „Ярему” і зв’язкового – „Чорного” [12, 130-131]. Після цієї операції 10.03.1945 р. „Максим Ворон” був нагороджений орден Червоного прапора [40, 17]. А „Комар” змінив своє псевдо на „Твердий” і з 02.1945 р. очолив спецгрупу НКВС, що діяла в Любешівському та Рагнівському р-нах і проводила облави на повстанців [29]. Саме вона підступно представляючись представниками Луцького окружного проводу, за допомоги введеного в оману зв’язкового с. Романів Луцького р-ну. Оточила і знищила повстанське керівництво – провідника „Чупринку”, референта СБ КП „Модеста” і слідчого СБ [28]. За свою роботу Кравчук і його спецгрупа були відзначена радянською владою [3, 469]. Та все ж уникнути смерті йому не вдалося. 07.1947 р. в Камінь-Каширському р-ні „Твердий” потрапив в засідку боївки СБ і був вбитий [41].

Особливо багато спецбоївок було створено, коли держбезпеку УРСР очолив колишній керівник СМЕРШу 4-го Українського фронту генерал-лейтенант М.Ковальчук котрий у справі боротьби з національно-визвольним рухом підпорядковувався безпосередньо міністрові МДБ СРСР [21]. Згідно доповідної записки міністру держбезпеки УРСР генерал-лейтенанту С. Савченку від 22.04.1947 р. створювалися схожі на СБ загони, які тероризували місцеве населення. В документі вони іменуються як „МСБ” (від рос. мнимые СБ – Я. А.) [14, 217]. Зокрема 02.1947 р. в Сенкевичівський р-н Волинської обл. було направлено 2-й спецвідділ МДБ під виглядом боївки СБ, яка повинна була „розробляти” осіб, що були пов’язані з командиром УПА „Галайдою” [1, 115]. Одночасно радянська преса здійняла галас про масові вбивства здійснені націоналістами. Ситуація дійшла до того, що через захоплення М.Ковальчука операціями „Перевертень”, М.Хрущов був навіть змушений піддати критиці його „методи” [21].

Одним з головних завдань спецгруп, була перевірка агентурних даних відносно осіб, що підозрювалися в приналежності до оунівського підпілля. М. Савчин, (псевдо „Марічка”) згадує: „Провокативні групи... Забирали підозрілих у співпраці з підпіллям людей до лісу, до побудованих криївок. Там проводили над ними слідство, звинувачуючи їх у співпраці з МВД. При допитах вжива-

ли тортур. Траплялось, що дезорієнтована людина повірила, що то повстанці й виправдовувалась, доводячи, що вона співпрацює з підпіллям. У селі багато знали одні про одних, і коли хтось повірив провокаторам, він не тільки розповів про себе, але як запитували, а питали напевне, то й розказав про інших, до кого заходили підпільники. Наслідків не треба було довго чекати. Після того проходили арешти.” [36, 213]. Очевидці згадують, що з м.Горохова ще в 1944 р. в села: Борисовичі, Брани, Мерва, Бужани, вночі відправлялися переодягнені в повстанців енкаведисти, а вранці тих, хто їх приймав арештовували [43, 241].

Ось декілька прикладів. В УМДБ Рівненської обл. надійшли агентурні дані, що священник з с.Москвино Березнівського р-ну Павловський в період німецької окупації працював в штабі „УПА-Північ”. На основі цього він був арештований і допитаний РВ МДБ, проте під час слідства відмовчався та інформації не надав. Незважаючи на це, Павловський був завербований під псевдом „Собінов”. Через 2 місяці до нього направили спецгрупу „Віктора” під виглядом боївки СБ ЦП ОУН провила допит. Павловський заявив, що є націоналістом ще з часів Центральної ради і легалізувавшись в 1944 р. за завданням „Дубового”, продовжує працювати на оунівське підпілля. Свій зв’язок з МДБ він категорично заперечував [14, 254-255].

03.1948 р. спецгрупа МДБ „Крилатого” в с.Грицьки Дубровицького р-ну Рівненської обл., видаючи себе за повстанців піддали тортурам Г. Паламарчука і 2-х його дочок, звинувачуючи їх в сексотстві. Підвішуючи, вливаючи в ніс воду і жорстоко бивши, псевдоповстанці змусили Паламарчуків дати свідчення, що вони не мали зв’язку з МДБ, а навпаки допомагали оунівському підпіллю. Після чого „Крилатий” попередив, що за розголошення їх візиту, останніх чекає негайна розправа [44, 295-296]. На основі отриманих таким шляхом „матеріалів”, 18 июля 1948 р. РВ МДБ арештував Паламарчуків. Під час допитів їх знову били, змушували довгий час сояти на ногах, вимагаючи зізнатися в зв’язках з оунівцями. В ніч на 22.07.1948 р. спецгрупою МДБ з с.Підвисоцьке Козинського р-ну Рівненської обл. був виведений в ліс місцевий житель Федір Козловський. Де його підділи тортурам звинувачуючи в сексотстві. Тієї ж ночі дана спецгрупа МДБ вивела в ліс інваліда війни, жителя с.Ридки Михальчука. Його підвішували й жорстоко били змушуючи дати свідчення про зв’язок з оунівцями [38, 654-655].

Інколи псевдоповстанці йшли на хитрощі, вимагаючи в населення допомогти підпіллю, таким чином намагаючись виявити серед

них симпатиків ОУН. Так 12.1948 р. в будинок П. Дембицького в с. Загребля Здолбунівського р-ну зайшла спецгрупа МДБ і вимагала зібрати в місцевого населення для потреб повстанців 30 центнерів зерна. Побоюючись розправи П. Дембицький відвіз 3 мішки власного зерна в ліс, де його учасники спецгрупи арештували і доставили в РВ МДБ [38, 655-656]. Характерно, що під час проведення радянськими органами безпеки подібних спецоперацій гинуло багато невинних людей. 7.12.1944 р. „легендовоною” групою НКВС в с. Владиша Володимир-Волинського р-ну був вбитий селянин П. Павленко, що запросив псевдоповстанців до будинку поїсти [5, 133].

Іншим важливим напрямком роботи було захоплення або ліквідація керівників ОУН і УПА, а також учасників боївок СБ [44, 294]. За свідченнями керівника спецгрупи Цуманського РВ МВС Р. Мельника. 27.12.1945 р. вони забрали в ліс І. Папіжук з с. Берестяни, піддали тортурам, після чого він погодився співпрацювати з вигаданою боївкою „Ярослава”. Отримавши необхідну інформацію спецгрупа організувала засідки на оунівців [22].

25.01.1945 р. спецгрупою було вбито заступника обласного коменданта СБ „Кука” і захоплено районного коменданта СБ „Василька” [15, 183]. 08.1944 р. Острожецьким РВ НКВС було створено спецгрупу з колишніх повстанців, яка захопила підрайонну боївку СБ (13 чоловік) разом з комендантом і всім озброєнням [38, 595]. Спецгрупи ефективно виконували свою роботу.

Хоча інколи неузгодженість в ході проведення бойових операцій призводила до зіткнень спецгруп НКВС з відділами Червоної армії. Так 16.07.1944 р. на хуторі Новосілки поблизу Переделовського лісу на Рівненщині 17-та стрілецька бригада Червоної армії (185 бійців). Зіткнулася з спецбоївкою НКВС (80 бійців), які були одягнені в форму оунівців. Приймавши її за повстанський відділ вони оточили місцевість і зав'язали бій. В результаті „банда” була розгромлена, зброя вилучена, а особовий склад відконвоюваний в Дубенське РВ НКВС. Лише згодом ситуацію вяснили і вояки спецбоївки НКВС були відпущені [38, 483-484].

Також спецбоївки намагалися „розробляти” пункти підпільного зв'язку ОУН. Зокрема УМДБ Рівненської області отримавши інформацію від інформаторки „Каті”, що в с. Здовбиця Здолбунівського р-ну у Г. Солтиса знаходиться пункт зв'язку ОУН. Відправила туди спецгрупу „Кості” під виглядом боївки СБ КП. Провівши „оперативну розробку” вони викликали на зв'язок керівника СБ підрайонного проводу „Копчика”. Проте, останній в зазначений час

не з'явився. Тому, щоб не провалити операцію спецгрупою було вирішено арештувати виявлених підпільників – керівника розвідки СБ підрайонного проводу „Карпа”, господарчого „Терена” і ще вісьмох бойовиків [14, 225-226].

Одним з напрямків діяльності спецгруп МВС-МДБ, було отримання свідчень від арештованих підпільників шляхом допиту їх від імені СБ, або вищого оунівського керівництва. Колишній чекіст М. Перекрест згадував про один з методів роботи спецгруп, що мав назву „вертушка” : „Везуть затриманих, на шляху під виглядом бандерівців на них нападають... Для достовірності могли і конвоїру прикладом врізати. Підозрюваних везли не в наручниках і не зв'язаними. Тому нападаючи роблять вигляд, що всіх сприймають як одну компанію : „Ага попалися москалики !” – а ті б'ють себе в груди – „Та ми ж свої хлопці” – а „хлопці” не вірять – „У кого працював – Хто він з себе – В яких операціях брав участь – Хто про тебе сказати може ?”. Чи водили їх по лісі : „Якщо наш, повинен знати схрони. Не знаєш – значить опер, ану до „гіляки”. Потім імітували розстріл „червонопагонників” і йшли в ліс. Стрілянина, переслідування і підозрювані знову в полоні „москалів”, лише ті знають про них набагато більше” [31]. Т. Ревонюк згадував, що після демобілізації з Радянської армії він повернувся на Ковельщину де був 08.1947 р. арештований капітаном Карповим і відведений в ліс. Де ініціював напад бандерівців, під час якого сам втік. Псевдобандерівці вимагали Ревонюка стати зв'язковим, але під час розмови показали його паспорт, що був вилучений НКВС ще 06.1941 р., що й насторожило Т. Ревонюка, тому вранці він зателефонував в Ковельський відділ МДБ й розказав про випадок. Таким чином проваливши операцію цієї спецгрупи [33].

Об'єктом полювання для спецгруп були також оунівські архіви. УМДБ Рівненської обл. отримало інформацію, що жителька хутора Круки Сосновського р-ну Є. Козачук часто зустрічається з керівником зв'язку КП ОУН „Васьком”. Для перевірки інформації було відправлено спецгрупу „Крилатого” під виглядом боївки СБ окружного проводу. В результаті 27.05.1945 р. було організовано зустріч з командиром особистої охорони провідника КП ОУН „Далекого” – „Калиною”, під час якої він був вбитий агентом-бойовиком „Матросом”, а також виявлено в лісі криївку „Васька”. Продовжуючи операцію 20.06.1945 р. спецгрупою „Крилатого” в Пустомитівському лісі було виявлено криївку з архівом Костопільського надрайонного проводу ОУН [14, 233-234].

Також псевдобоївки НКВС займалися розшуком, захопленням

або ліквідацією агентів-„дворушників”. Зокрема, МДБ Волинської обл. стало відомо, що їх агентка „Лена” співпрацює з підпіллям. Для перевірки даних, в Голубський р-н була відправлена спецгрупа „Блискавки” під виглядом боївки СБ надрайонного проводу ОУН. Її через зв’язкового викликали в ліс де почали допитувати звинувачуючи в „сексотстві”. „Лена” у відповідь запевняла псевдоесбівців, що ніякої інформації МДБ не подавала, а навпаки продовжувала співпрацювати з оунівським підпіллям [13, 210]. В іншому випадку на шосе Луцьк-Рівне ця ж спецгрупа зробила засідку на агента МДБ, якого підозрювали в зв’язках з підпіллям. Погрожуючи зброєю, вони зупинили машину, в якій також їхав задалегідь підсланий оперпрацівник Рівненського УМДБ. Здавши його „охороні”, псевдоесбівці відвели агента в ліс і обшукали. Під час чого вилучили підкинутий лист МДБ. Далі почався допит, де останнього звинуватили в сексотстві. Виправдовуючись, агент зізнався, що разом з жінкою є радянськими агентами під псевдами „Водний” і „Новоковська”. Також він додав, що про це давно відомо керівнику СБ КП „Роману”, за завданням якого він дезінформував МДБ [14, 251-252]. Як правило подібні операції були досить ефективними.

Важливим напрямком роботи псевдоповстанських відділів НКВС була компрометація національно-визвольної боротьби шляхом терору місцевого населення.

Зазвичай вони грабували селян. Житель с.Гавчиці Ківерцівського р-ну С. Терпелюк під час слідства МДБ свідчив : „05.1948 р. до мене ввечері зайшло двоє невідомих озброєних бандити ОУН, які розмовляли російською мовою. Спитали, чи маю я сало – Я відповів, що немаю. Тоді вони провели обшук. В цей час в хаті був один батько, якому було наказано не виходити. Один бандит стояв над ним з автоматом, а інший проводив обшук. В коморі він знайшов бочку з салом, зняв з себе речовий мішок і набрав в нього близько 8 кг. сала і після закінчення обшуку попередив з погрозою розправи, щоб я з батьком про їх візит мовчали” [2, 21]. Проте траплялися і випадки фізичної розправи. 03.10.1946 р. спецгрупа МВС під керівництвом С. Богатирчука, з’явилася в с.Могульське Рівненської обл., де пограбувала будинок місцевого жителя С. Марчука, забрала в ліс його сина Володимира, де його жорстоко побили. Наступного дня вони здійснили ряд безчинств в Цуманському р-ні, а в ніч на 31.12.1946 р. перебуваючи на завданні в с.Литва Торчинського р-ну побили місцевого жителя Захарчука, а в іншого відібрали 10 кілограмів риби [38, 602-603]. В ніч на 23.07.1948 р. спецгрупа „Крилатого” вивела в ліс з с.Підви-

соцьке сімнадцятирічну Н. Ріпницьку. Її також били, підвішували до гори ногами, вводили в ставевий орган палку, а потім звалтували і покинули в лісі [44, 296]. Цей же „Крилатий”, ще літом 1945 р. заявляв своїм бойовикам : „Я повторюю : не залюкувати, а фізично знищувати (мається на увазі місцеве населення). Не треба боятися, що люди засуджуватимуть нашу жорстокість” [4]. Метою цих злочинів було викликати ненависть населення до боротьби ОУН і УПА, а отже позбавити їх соціальної і матеріальної бази.

Згідно доповідної записки прокурора військ МВС Українського округу В. Кошарського за 15.02.1949 р., про дії спецгруп МДБ чудово знали оунівці і при нагоді попереджували своїх учасників. Про що, зокрема, свідчить виявлений в вбитого повстанця „Гонти” повний звіт про діяльність спецгрупи стосовно Ф. Котловського [38, 654-655]. Колківський і Рафалівський надрайонний референт СБ М. Гаврилук (псевдо „Аркадій”) звітував: „Створюються диверсійні групи в кількості 6-7 чоловік, які озброюються десятизарядними гвинтівками, одним кулеметом і під маркою УПА ходять вночі по селах. Вони роблять засідки прямо в хагах. Вони ж під нашою маркою забирають хліб, одяг, ріжуть худобу”. [11]. Начальник РВ НКВС Острозького р-ну Н. Максимов в доповіді М.Хрущову 17.02.1945 р. вказував, що спецгрупи „приходять вночі – приводять господарчих, станичних, зв’язкових, але оскільки ці групи давно діють в районі, вони стають мало-ефективними” [42, 157]. Підпілля інформувало також і населення про діяльність спецгруп. Рекомендуючи в таких випадках негайно повідомляти про місцеві органи НКВС. О. Ксенжук з с. Усичі Луцького р-ну згадує: „1946 р. в наш дім з’явилося багато озброєних людей, з розмов я здогадалася, що це військові, а не стрільці УПА. Вони вимагали дати їм їсти. На другий чи третій день я пішла в Торчинський РВ МВС до начальника Севарина і розповіла йому, що в домі були незнайомі озброєні люди. Він на це мені сказав, що це були не бандити, а працівники МВС-МВД під виглядом бандитів” [22].

Діяльність спецгруп викликала обурення не лише серед населення, а й навіть частини радянських чиновників. Так 17.02.1945 р. на доповіді М.Хрущову начальник Костопольського РВ НКВС Володін заявляв : „Із легалізованих, тих що вийшли з лісу, ту боївку, той винищувальний батальйон, який є в нас, до певної міри недолюблюють, так як раніше, а інколи буває і зараз, вони допускають факти порушення революційної законності і дискредитують себе – заходять, забирають те, чого не слід, і в силу цих обставин в очі заявляють, кажуть: „Можете озброювати, перевіряти тих людей, які легалізовані, ми будемо самостійно укомплектовувати групи і будемо охороняти насе-

лення”. Це конкретний факт, по с.Підлужне Костопільського р-ну. Якщо учасковий увіллється до цих легалізованих, я не гарантую, що вони не візьмуть і вб’ють цього уповноваженого” [42, 159].

02.1947 р. інструктор відділу ЦК КП(б)У С.Крикун повідомляв що у Волинській області „існуючі при УМВС-УМДБ т.зв. спецгрупи... в даний час не виправдовують себе, а інколи здійснюють грабежі й побиття громадян, чим компрометують органи й викликають незадоволення серед населення” [38, 339]. Військовий прокурор військ МВС Українського округу Г.Кошарський 15.02.1949 р. написав доповідну записку „Про факти грубого порушення радянської законності в діяльності т.зв. груп МДБ”. В ній зазначалося : „дії спецгруп МДБ носять яскраво виражений бандитський, антирадянський характер...” [37, 107]. При тому грабунки і розбій спецгруп покривали не лише рядові працівники МДБ, а й сам міністр Савченко в приватній розмові з Г.Кошарським заявляв : „Не можна боївки посилати в ліс з консервами. Їх відразу ж розшифрують” [44, 297]. 9.06.1949 р. Т. Строкач подав міністрові внутрішніх справ СРСР С. Круглову доповідну записку, в якій на основі великої кількості фактів стверджував, що всі кричущі кримінальні злочини у західних областях України з 1946 по 1949 роки скоїли спецпідрозділи держбезпеки [21]. Тому радянська влада дещо призупинила кількісний ріст спецбоївок МДБ. Проте остаточно від них не відмовилася.

Ще на початку 1950-х продовжували діяти спецвідділи МДБ переодягнуті в англійську або американську уніформу з емблемами ООН. Видаючи себе за парашутистів, що десантувалися з іноземних літаків. Вони проводили спеціально „розіграні” бої і поширювали антирадянську літературу. Намагаючись розконспірувати оунівську агентуру [19]. Проте фактично з припиненням збройної антирадянської боротьби ці спецгрупи зникають, а їх учасники вливаються до складу радянських спецслужб і правоохоронних органів.

Отже, діяльність агентурно-бойових спецгруп НКВС-МВС-НКДБ-МДБ була складовою частиною боротьби радянської влади проти українського національно-визвольного руху. Їх існування засвідчило трагічність насадження більшовицького режиму на Волині, а також його нехтування життями звичайних людей, що фактично зазнавали найбільше постраждали від цього протистояння.

Джерела та література

1. Антошок Я. Діяльність Служби безпеки ОУН на Волині. Історико-краєзнавче видання. – Луцьк, 2007.

2. Архів УСБУ у Волинській області. Кримінальна справа Терпелюка Степана Андрійовича. Спр.4613 – ФП.
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953): У 2 кн. – К., 1994. – Кн.2.
4. Гаврилук В. Так хто ж такий Микола Кузнецов // Справедливість. – 1997 – 24 квітня.
5. Державний архів Волинської області. (далі – ДАВО). – Ф.Р-511. (Прокуратура Волинської області). – Оп.2. – Спр.9.
6. ДАВО. – Ф.Р-1261 (Спогади учасників партизанських загонів). – Оп.2. – Спр. 1.
7. Там само. – Спр.3.
8. Там само. – Спр.6.
9. Там само. – Спр.9.
10. Там само. – Спр.14.
11. Данилюк В. Танго смерті Служби Безпеки // Молода Волинь. – 1992. – 8 травня.
12. Дем'ян Г. Повстанський рух ОУН і УПА 1940-50-х роках // Сколівщина. – Львів, 1996.
13. Добко О. Досить !.. – Луцьк, 2004.
14. Добко О. Слідами тиранів. – Луцьк, 2007.
15. Дмитрук В. Вони боролися за волю України (Участь ОУН і УПА у національно-визвольній боротьбі українського народу в 1941-1956 рр. за матеріалами Волині і Полісся). – Луцьк, 2006. – Т.3
16. Заведенюк В. Похідні групи українських націоналістів (на схід України та в країні Європи 1941-1949 рр.). – Тернопіль, 2007.
17. Заведнюк В. На півночі, на Волині створилася армія УПА. Спогади учасника повстанської боротьби 1942-1944. – Тернопіль, 1996.
18. История советских органов в государственной безопасности. С учебника – С.395-398 // www.oun-upa.org.ua.
19. Кулида С. МГБ против ОУН: История политических убийств. // www.oun-upa.org.ua.
20. Кулида С. Спецгруппы МГБ под видом боевиков ОУН и УПА. // www.svoboda.com.ua.
21. Кутянин В. Про злочини спецпідрозділів держбезпеки // Народна справа. – 2004. – 10 червня.
22. Кучерепа М. Під маскою УПА: сторінки історії // Волинь. – 2003. – 1 лютого.
23. Літопис УПА. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. Нова серія. – К.; Торонто, 2001. – Т.3.
24. Літопис Нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Кн.1. – Львів, 1993.
25. Мазурець С. Повстанськими стежками. Розповіді очевидця. – Луцьк, 2002.

26. Максимус Л. Слідами помилок і зради // Володимир вечірній. – 2002. – 31 жовтня.
27. Наконечний В. Злочини ОУН-УПА на Волині. З ким і проти кого воювали – Луцьк, 2004 // www.kpu.ua.
28. Наша победа // www.9may.ru.
29. Олексієнко О. І „Комар” став „Твердим” // Волинь. – 1997. – 4 жовтня.
30. ОУН-УПА. Правдивая история. – К., 2006.
31. Перекрест В. У нас был свой „момент истины” // Известия. – 2003. – 13 октября.
32. Плотников Н. Спецслужбы борются с терроризмом. // www.oupu.org.ua.
33. Ревонок Т. Беріївці під виглядом вояків УПА // Народна трибуна. – 1993. – 12 травня.
34. Ремарчук Т. Агентура радянських органів у повоєнній боротьбі з ОУН та УПА // Наукові записки. Історичні науки. – Острог, 2007. – Вип.8.
35. Росов О. Миф о „переодетых энкавдэшниках” // 2000. – 2007. – 23 ноября.
36. Савчин М. Тисяча доріг. – К., 2003.
37. Сергійчук В. Десять буремних літ: Західноукраїнські землі у 1943-1953 рр. Нові документи і матеріали. – К., 1998.
38. Сергійчук В. Український здвиг: Волинь. 1939-1955. – К., 2005.
39. Сергійчук В. Боротьба совєцької влади проти ОУН-УПА в після-воєнний період // Визвольний шлях. – 2000. – Кн. 1, листопад.
40. Содоль П. Українська Повстанська Армія 1943-1949: Довідник другий. – Нью-Йорк, 1995.
41. Спогади Коханської Галини Степанівни, 1926 р.н. уродженки с.Островок Володимир-Волинського р-ну.
42. Стенограма обласної наради секретарів райкома КП(б)У, начальник НКВС і НКДБ при Рівненському обкомі КП(б)У за 17.02.1945 р. // Реабілітовані історією. Рівненська обл. Книга перша. – К.; Рівне, 2006.
43. Ткачук В. Боротьба владних структур проти ОУН-УПА на Волині в перше повоєнне десятиріччя // Минуле і сучасне Волині: О.Цинкаловський і край. Матеріали міжн. наук. конф. – Луцьк, 1998.
44. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович (відпов. ред.), Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілий, А. Сова, П. Содоль. – Львів, 2007.
45. Шаповал Ю. Війна після війни // Воєнна історія. – 2002. – № 5-6.